

واکاوی الزامات قانونی و چالش‌های پیش‌روی
بانک‌های اسلامی در تعامل با بانکداری
بین‌الملل

* کامران ندری

** لیلا محرابی

چکیده

رشد شتابان بانکداری اسلامی و ظهور محصولات و خدمات مالی اسلامی جدید طی چند دهه اخیر، ضرورت فراهم‌سازی زیرساخت‌های مالی مناسب در سطح بین‌المللی را برای حمایت از ثبات و عملکرد صنعت مالی اسلامی و همچنین دستیابی به استانداردهای بین‌المللی و الزامات قانونی ایجاد نموده است. در واقع تفاوت ماهوی محصولات و خدمات مالی اسلامی به لحاظ فلسفه و ساختار با محصولات و خدمات متعارف باعث ایجاد چالش برای نهادهای مالی اسلامی در انجام معاملات مالی بین‌المللی می‌شود. از سوی دیگر، تلاش در راستای بهبود نظام بانکی در بخش‌های کلیدی قانون‌گذاری، مقررات و نظارت و استانداردسازی منطبق بر شریعت نقش قابل توجهی در ثبات بانکداری اسلامی و بخش مالی در سطح بین‌الملل ایفا می‌نماید. از این‌رو، با بررسی تجربه کشورها و بانک‌های اسلامی بین‌المللی می‌توان به راهکارهای برون رفت از چالش‌های موجود در نظام بانکی کشور برای تعامل با بانکداری بین‌الملل و تسهیل این روابط بانکی اسلامی بین کشورهای مختلف دست یافت. با توجه به اهمیت موضوع، در این مقاله تلاش شده است با روش کتابخانه‌ای و توصیفی، در بخش اول ساختارهای اجرایی، الزامات مقرراتی و قانونی، نحوه فعالیت و تعاملات بانک‌های اسلامی بین‌المللی - با تأکید بر تجربه بانک‌های اسلامی بین‌المللی کشور مالزی- مورد بررسی و شناسایی قرار گیرد و در بخش دوم مقاله نیز با استفاده از تجربه کشورهای اسلامی، پس از معرفی چالش‌های پیش‌روی بانک‌های اسلامی برای حضور در عرصه بین‌المللی و فعالیت با بانک‌های غیراسلامی (متعارف)، راهکارهایی برای نظام بانکداری اسلامی ارائه می‌گردد.

واژگان کلیدی: بانکداری اسلامی، بانکداری بین‌الملل، الزامات قانونی و مقرراتی، استانداردهای عملیاتی

مقدمه

بانکداری اسلامی، براساس ارزش‌های اسلامی، نشأت گرفته از قرآن و سنت و حذف ربا پایه‌گذاری شده است. ارزش‌هایی که نه تنها بر کلیه اجزای نظام بانکداری تأثیرگذار است، بلکه معیار مقبولیت و مشروعیت نظام بانکداری در هر زمان و مکان نیز می‌باشد. بدیهی است که رفتار انسان و به تبع آن، رفتار بانکداران و سیاستگذاران بانکی متأثر از این ارزش‌ها، در نظام بانکداری غرب و نظام بانکداری اسلامی متفاوت باشد. در نظام بانکداری اسلامی، احکام حلال و حرام و شناخت ارزش‌هاست که جهت، کیفیت و رفتار نظام بانکداری را معین و مشخص می‌کند و به نوبه خود آن را به صورت نظام بانکداری ارزشی و اخلاقی تدوین می‌نماید.

طی چند دهه اخیر بانکداری اسلامی در هر دو سطح داخلی و بین‌المللی و همچنین ظهور محصولات و خدمات مالی اسلامی جدید رشد قابل توجهی داشته است. به طوری که این امر مهم، ضرورت فراهم‌سازی زیرساخت‌های مالی مناسب برای حمایت از ثبات و عملکرد صنعت مالی اسلامی را ایجاد نموده است. به طور کلی، محصولات و خدمات مالی اسلامی به لحاظ فلسفه و ساختار با محصولات و خدمات متعارف تفاوت دارد. این موضوع باعث ایجاد چالش برای نهادهای مالی اسلامی می‌شود، زیرا آنها باید با ارائه محصولات خود، دیدگاه «درست و عادلانه» نسبت به معاملات مالی اسلامی به وجود آورند. لذا رشد سریع بازارهای مالی و تنوع و پیچیدگی محصولات و خدمات، وظیفه آنها را سنگین‌تر می‌کند.

به طور کلی، ارائه محصولات متفاوت در نظام بانکداری اسلامی کشورهای مختلف، غیرشرعی بودن برخی از محصولات از دیدگاه برخی کشورها و آرایه شیوه‌های شرعی متفاوت برای محصولات مشابه در بانک‌های اسلامی از جمله چالش‌هایی است که علت عمده آن را می‌توان در ناسازگاری فتواهای موجود و نظرات قانونی مراجع شرعی کشورها یافت. در این میان، بالاتر بودن ریسک بانک‌های اسلامی، ایجاد ریسک‌های جدید (ریسک شریعت)، مشکلات برطرف

نمودن مباحث بین‌بانکی، مشکلات قابل توجه در تأمین مالی بنگاه‌ها از بانک‌های اسلامی دیگر کشورها و موانع پیش‌روی توسعه و دریافت پذیرش گسترده جهانی از جمله تأثیرات ناشی از چالش‌های نظام بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی به‌شمار می‌رود.

لذا، در این مقاله، ابتدا با توجه به تجربه موفق کشور مالزی و دیگر کشورها در توسعه و گسترش روابط و تعاملات بین‌المللی، تلاش شده است ضمن بررسی ساختار و فرآیند اجرایی بانک‌های اسلامی بین‌المللی در مالزی، الزامات قانونی و مقرراتی و همچنین مباحث نظارتی آنها معرفی و شیوه و روش‌های عملیاتی این بانک‌ها مورد شناسایی قرار گیرد. سپس در بخش دوم، پس از معرفی چالش‌های پیش‌روی بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی برای بین‌المللی شدن، راهکارهایی به‌منظور تسهیل عملیات بین‌المللی شدن نظام بانکی ارائه می‌شود.

۱- پیشینه تحقیق

هلمن و دیگران (۲۰۰۰) [۱]، شاکر (۲۰۰۲) [۲] و ایسا (۲۰۰۲) [۳] در مقالات خود به بررسی مسایل مربوط به جهانی‌شدن مالی و اثرات آن بر رژیم اقتصادی و نهادهای مالی می‌پردازند. در این راستا، به‌طور خاص در ارتباط با بانک‌های اسلامی به‌عنوان نهادهای مالی می‌توان به مطالعات گامال (۱۹۹۸) [۴]، اریکو و فرحبخش (۱۹۹۸) [۵]، محمدعلی (۲۰۰۲) [۶] و ساندراجان (۲۰۰۲) [۷] اشاره نمود که در بررسی‌های خود به مباحثی چون قوانین و مقررات احتیاطی، آینده بانکداری اسلامی در اقتصاد جهانی و همچنین نهادهای مالی اسلامی و تولیدات آنها در نظام مالی جهانی پرداخته‌اند.

الاجلونی (۲۰۰۷) [۸] در مطالعه‌ای با عنوان «راهبردهای توسعه‌ای بانک‌های اسلامی در مواجهه با چالش‌های آتی جهانی‌شدن مالی» از طریق ارزیابی ظرفیت بانک‌های اسلامی به بررسی منافع و محدودیت‌های ناشی از جهانی شدن مالی

می‌پردازد. دوران و لوپز (۲۰۱۲) [۹] نیز در تحقیقی به ارزیابی تغییرات نهادی و همگرایی خدمات مالی در نتیجه بین‌المللی شدن بانکداری اسلامی و تأمین مالی پرداخته‌اند. آنها معتقدند که شباهت معنی‌داری میان توسعه کیفی و کمی صنعت مالی اسلامی و نهادهای حامی و پشتیبان وجود دارد. همچنین نهادهای مالی اسلامی ابزارهای کارایی برای همگرایی‌های اقتصادی و مالی در سطح منطقه و جهان به‌شمار می‌روند.

۲- توسعه صنعت بانکداری اسلامی

نظام مالی اسلامی، سابقه طولانی دارد و در واقع سابقه استفاده از برخی مفاهیم و ابزارها از قبیل مضاربه و مشارکت که امروزه بسیار معمول هستند به دوران قبل از اسلام برمی‌گردد. بعد از ظهور اسلام در خاورمیانه اصول مالی اسلامی در فعالیت‌های تأمین مالی تجارت مورد استفاده قرار گرفت و رفته رفته نهادینه شد و رسمیت بیشتری یافت. [۱۰] به موازات افزایش درخواست بانک‌ها به‌منظور پیوستن به بازار مالی در حال توسعه، بانکداری اسلامی نیز در سراسر جهان گسترش یافته و این امر استفاده از تسهیلات بانکی و قوانین مالی شرع اسلام را آسان کرده است. در سال ۲۰۱۵، عملیات بانکداری اسلامی در بیش از ۶۰ کشور جهان (کشورهای اسلامی و غیراسلامی) و با دارایی‌های منطبق بر شریعت به ارزش ۱۵۰۰ میلیارد دلار در حال انجام می‌باشد. از سوی دیگر، رشد صنعت بانکداری اسلامی به تفکیک مناطق مختلف جغرافیایی نیز در سال ۲۰۱۵ مثبت و قابل توجه بوده است. براساس طبقه‌بندی جغرافیایی، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس (pGCC)، منطقه منا (به استثنای شورای همکاری خلیج فارس) و آسیا به ترتیب با ۶۴۰ میلیارد دلار (۴۳ درصد)، ۵۶۱ میلیارد دلار (۳۷ درصد) و ۲۶۹ میلیارد دلار (۱۸ درصد) بیشترین دارایی‌های منطبق بر شریعت را تشکیل می‌دهند

از سوی دیگر، توسعه بازار سرمایه از طریق معرفی ساختار گواهی اسلامی با پشتوانه دارایی (صکوک) در سال‌های اخیر بسیار چشمگیر بوده است. به‌طوریکه طی سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۰، میزان انتشار صکوک توسط کشورهای اسلامی و همچنین به‌طور متوسط حدود ۶۰۰ میلیارد دلار بوده است. از این‌رو، این بازار موقعیتی فعال و پر انرژی در سطح جهانی دارد و پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که رشد این صنعت طی سال‌های آتی، حداقل دو برابر سریع‌تر از بانکداری رایج در سطوح کلان باشد.

در این راستا، ضرورت فراهم‌سازی زیرساخت‌های مالی مناسب برای حمایت از ثبات و عملکرد صنعت مالی اسلامی و همچنین رعایت استانداردهای بین‌المللی و قوانین نظارتی جهانی نقش قابل توجهی را در بهبود برای حضور در سطح بین‌المللی ایفا می‌نماید.

جدول شماره ۱: دارایی‌های منطبق بر شریعت به تفکیک کشورها در سال ۲۰۱۵

رتبه	کشور	دارایی‌های منطبق بر شریعت (میلیون دلار)	تعداد مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات مالی اسلامی
۱	ایران	۴۰۱۴۳۵	۲۸
۲	عربستان سعودی	۳۰۶۸۰۷	۴۲
۳	مالزی	۲۰۶۳۰۹	۳۷
۴	امارات متحده عربی	۱۱۱۲۹۴	۲۰
۵	کویت	۸۴۴۴۸	۲۷
۶	قطر	۷۰۸۹۸	۱۰
۷	بحرین	۶۵۰۶۸	۳۰
۸	بنگلادش	۲۲۲۹۸	۲۴
۹	اندونزی	۲۱۰۴۴	۵۶
۱۰	پاکستان	۱۰۱۰۱	۱۹
۱۱	سودان	۷۴۶۷	۹
۱۲	مصر	۷۰۱۵	۱
۱۳	سوئیس	۶۸۷۹	۱
۱۴	ترکیه	۵۹۵۰	۱
۱۵	برونئی	۵۰۲۵	۱
۱۶	انگلستان	۳۸۱۱	۴
۱۷	تایلند	۳۷۹۷	۱
۱۸	یمن	۳۵۴۹	۳
۱۹	سوریه	۲۸۸۱	۳
۲۰	الجزایر	۲۵۱۶	۲
	سایر کشورها	۹۵۴۵	۴۱
	جمع کل	۱۴۷۹۱۲۵	۳۶۰

مأخذ: [۱۱]

۳- تفاوت‌های بانک‌های اسلامی با بانک‌های غیراسلامی (متعارف)

تفاوت‌های اصلی و جوهری بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف را در می‌توان به‌طور خلاصه در جدول شماره ۳ بیان کرد.

جدول شماره ۳: تفاوت بانکداری اسلامی و بانکداری متعارف

بانک‌های اسلامی	بانک‌های متعارف (غیر اسلامی)
روش‌های عملیاتی بر مبنای اصول شریعت اسلامی می‌باشد.	روش‌های عملیاتی بر مبنای اصول متداول می‌باشد.
مشارکت در ریسک میان ارائه‌دهنده سرمایه (سرمایه‌گذار) و استفاده‌کننده از وجوه (کارآفرین) وجود دارد.	سرمایه‌گذاران از نرخ بهره از پیش تعیین شده مطمئن هستند.
هدف حداکثر کردن سود است با در نظر گرفتن قید محدودیت‌های شرعی (شریعت)	هدف نهایی، حداکثر کردن سود بدون هرگونه محدودیتی است.
در بانکداری اسلامی مدرن، از عملیات خدماتی بانک‌های اسلامی، جمع‌آوری و توزیع زکات می‌باشد.	مبحث زکات و معاملات در این زمینه وجود ندارد.
شرکت در فعالیت‌های تجاری مشارکتی از وظایف اصلی بانک‌های اسلامی می‌باشد.	وام‌دهی و گرفتن پول با بهره از کارکردهای (وضایف) اساسی و اصلی بانک‌های متعارف است.
دامنه و وسعت فعالیت‌های آنها در مقایسه با بانک‌های متعارف با توجه به اهداف چندمنظوره نهادهای مالی، گسترده‌تر می‌باشد.	دامنه و وسعت فعالیت‌های آنها در مقایسه با بانک اسلامی محدود و در حاشیه قرار می‌گیرد.
در بانک‌های اسلامی اجازه دریافت هیچ‌گونه مبلغی مازاد از نکول‌کنندگان وجود ندارد.	امکان دریافت مبلغی مازاد و اضافی در موارد نکول با نرخ بهره ترکیب‌شده وجود دارد.
برای بانک‌های اسلامی استقراض از بازار پول با توجه به اینکه اکثر ابزارهای پولی موجود مبتنی بر بهره هستند، بسیار مشکل‌تر می‌باشد.	با توجه به فعالیت بانک‌های غیراسلامی بر مبنای بهره، استقراض از بازار پول به نسبت آسان‌تر است.
با توجه به اصل مشارکت در سود و زیان، بانک‌های اسلامی توجه خاصی به توسعه نظارت و ارزیابی بر پروژه‌ها دارند و بیشتر بر قابلیت انجام پروژه‌ها تأکید می‌کنند. بانکدار اسلامی برای احراز صحت قراردادها باید افزون بر احراز هویت مشتری و توانایی او در ایفای قرارداد، موضوع قرارداد را نیز احراز کند، کما اینکه به‌عنوان وکیل سپرده‌گذاران باید نسبت به توجیه فنی و اقتصادی پروژه‌های تأمین مالی شده، اطمینان حاصل کند.	با توجه به ثابت بودن درآمد، اهمیت کمتری به توسعه تخصص در ارزیابی پروژه‌ها داده می‌شود و بیشتر بر اعتبار مشتریان تأکید دارند.
رابطه بین بانک و مشتری در بانک‌های اسلامی، رابطه بدهکار و بستانکار نیست، بلکه مشارکت در ریسک و پاداش است.	رابطه بین بانک و مشتری در بانک‌های متعارف، رابطه بدهکار و بستانکار است.
در بانکداری اسلامی تضمینی برای بازپرداخت سپرده‌ها وجود ندارد. پرداخت سهم منافع سپرده‌گذار نیز در پایان هر سال و به هنگام تحویل آمار و ارقام واقعی و صورت‌های مالی بانک انجام خواهد شد.	در بانکداری متعارف، سود مشخص و از قبل تعیین شده وجود دارد و اصل سپرده اشخاص از نظر بازپرداخت تضمین می‌شود.

۴- زیرساخت‌های لازم برای تعامل با بانکداری بین‌الملل؛ تجربه مالزی

مالزی و کشورهای جنوب شرق آسیا، از جمله مناطق مالی مناسب برای نهادهای مالی اسلامی بعد از کشورهای حوزه خلیج فارس به‌شمار می‌روند. مالزی در سال‌های اخیر شاهد گام‌های معنی‌دار و قابل توجهی در توسعه بخش تأمین مالی اسلامی بوده است. به‌طوری‌که، در سال ۲۰۱۵، تعداد بانک‌های اسلامی مالزی به ۲۰ بانک (سه بانک اسلامی بین‌المللی)^۱ با سهم حدود ۳۵ درصدی از کل بانک‌های مالزی و سهم صنعت بانکداری اسلامی این کشور به ۲۲ درصد از کل صنعت بانکی کشور افزایش یافته است. [۱۳] علاوه بر این، با افزایش آزادسازی نظام مالی اسلامی، مالزی توانسته است به قطب بین‌المللی پیشرو در تأمین مالی اسلامی تبدیل گردد. علاوه بر این، مالزی بر ارتقا و توسعه محاورات جهانی به‌منظور تسهیل در همگرایی قوانین و استانداردهای شریعت بین‌المللی متمرکز شده و به‌طور فعال در شکل‌گیری نهادهای بین‌المللی از جمله هیأت خدمات مالی اسلامی (IFSB) و بنگاه مدیریت نقدینگی اسلامی بین‌المللی (IILM) به‌عنوان تلاشی در راستای ارتقای ثبات مالی نظام مالی اسلامی مشارکت نموده و به‌عنوان قطب مالی اسلامی بین‌المللی شناخته شده است. [۱۴]

در سپتامبر سال ۲۰۰۶، بانک مرکزی مالزی، اطلاعیه‌ای مبنی بر اعطای مجوزهای جدید، تحت قانون بانکداری اسلامی سال ۱۹۸۳ برای نهادهای مالی مالزیایی و خارجی در راستای هدایت کسب و کار بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی و خارج از واحد پولی رینگیت مالزی منتشر نمود. نهادهای مالی اجراکننده چنین فعالیت‌هایی با عنوان «بانک اسلامی بین‌المللی» (IBB) شناخته می‌شوند که اجازه فعالیت و هدایت طیف وسیعی از معاملات بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی با بانک‌های مستقر و غیرمستقر برای آنها وجود دارد. در این

^۱ تعداد نهادها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات مالی اسلامی مالزی در سال ۲۰۱۵، شامل ۳۷ بانک می‌باشد.

راستا، بانک نگارای مالزی به ارائه دستورالعملی مبنی بر شیوه تأسیس بانک‌های اسلامی بین‌المللی و الزامات مقرراتی و قانونی مورد نیاز پرداخت. این دستورالعمل در مارس سال ۲۰۰۸، تحت عنوان تبصره ۸۵۳ قانون بانکداری اسلامی مالزی منتشر گردید. لازم به ذکر است که کلیه مقررات، دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های منتشر شده توسط بانک مرکزی در ارتباط با دیگر مجوزهای قانون بانکداری اسلامی در مورد بانک‌های اسلامی بین‌المللی کاربرد ندارد. مگر اینکه به‌طور ویژه و خاص توسط بانک نگارای مالزی تهیه شده باشند. در حال حاضر، سه بانک اسلامی بین‌المللی در مالزی با عناوین بانک اسلامی بین‌المللی الخیر، بانک دوتج و بانک معاملات شرعی اندونزی مشغول فعالیت می‌باشند که طیف وسیعی از تولیدات و خدمات را در سطح بین‌المللی ارائه می‌دهند.

۵- قلمرو تعاملات بانک‌های اسلامی بین‌المللی

حوزه مرادودات و تعاملات بانکداری اسلامی در سطح بین‌المللی شامل بانکداری تجاری، سرمایه‌گذاری و دیگر فعالیت‌های بانکداری مالزی است که به‌طور خاص توسط بانک نگارای مالزی مشخص شده باشد. علاوه بر این، فعالیت‌های بانکداری سرمایه‌گذاری منوط به قوانین، دستورالعمل‌ها و مقررات قابل اجرا توسط کمیسیون اوراق بهادار مالزی انجام می‌شود. کلیه فعالیت‌های مذکور شامل تعاملات به واحد ارزی بین‌المللی، سپرده‌پذیری، تأمین مالی، خدمات بانکداری سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار، املاک و دارایی‌ها می‌باشد [۱۵].

۶- معیارهای شایستگی و شرایط قابل قبول

متقاضی تأسیس بانک اسلامی بین‌المللی باید این معیارها و شایستگی‌های قابل قبول را داشته باشند:

- داشتن اعتبار (شهرت) و سرمایه خوب نهادهای مالی دارای مجوز
- قابلیت تطبیق عملیات بانکداری با صورتهای مالی بین‌المللی یا دیگر اعضا
- (نهادهای) استانداردسازی بین‌المللی
- کنترل و نظارت دقیق از طریق مرجع ناظر صالح
- داشتن سابقه‌ای طولانی در حوزه بانکداری

۷- الزامات قانونی و مقرراتی در تعامل با بانکداری بین‌الملل [۱۶]

الزامات قانونی و مقرراتی (تنظیمی) مربوط به بانکهای اسلامی بین‌المللی را می‌توان در قالب چند حوزه از جمله کفایت سرمایه، مدیریت ریسک، نقدینگی، حاکمیت شرکتی، حاکمیت و نظارت شرعی مورد بررسی قرار داد.

کفایت سرمایه:

بانک‌های بین‌المللی اسلامی باید الزامات کفایت سرمایه را تحت استاندارد کفایت سرمایه (CAS)^۱ رعایت نمایند که توسط هیأت خدمات مالی اسلامی (IFSB) منتشر می‌شود.

مدیریت ریسک:

بانک‌های اسلامی بین‌المللی باید به ایجاد زیرساخت‌های مدیریت ریسک جامع به‌منظور شناسایی، اندازه‌گیری، نظارت و کنترل خطرات ناشی از فعالیت‌های مالی بانک اقدام نمایند.

نقدینگی:

بانک اسلامی بین‌المللی ملزم به حفظ نقدینگی کافی برای پاسخگویی به تعهدات خود در هر زمان و اطمینان از وجوه کافی برای تأمین مالی افزایش دارایی می‌باشند.

^۱ Capital Adequacy Standard (CAS)

حاکمیت شرکتی:

عملیات حاکمیت شرکتی کارا و موثر در راستای دستیابی و حفظ اعتماد و اطمینان عمومی در حوزه کسب و کار بانکداری ضروری می‌باشد.

حاکمیت شرعی:

بانک اسلامی بین‌المللی باید ساز و کار مناسب برای اطمینان از انطباق تولیدات و خدمات خود با جنبه‌های مختلف شریعت را ایجاد نمایند. در این راستا، بانک‌های مذکور نیازمند به‌کارگیری مشاوران و ناظران شرعی (شریعت) برای بررسی عملیات و فعالیت‌های نهادها منطبق بر الزامات شریعت می‌باشند.

نظارت:

بانک نگارای مالزی بر اهمیت شناسایی اولیه ریسک‌های نوظهور، مشکلات سیستمی و نظارت دقیق بر شرایط مالی و صحت عملیات نهادهای مالی تأکید بسیار دارند. در این رابطه، عملیات بانک اسلامی بین‌المللی در قالب چارچوب نظارت مبتنی بر ریسک نگارای مالزی (RBSF)^۱ است که با رویکردی ساختاری به ارزیابی پروفایل ریسک‌های نهادهای مالی، جریان‌های نظام مدیریت ریسک و انطباق با قوانین و مقررات کاربردی می‌پردازد.

۸- شیوه‌های عملیاتی بانک اسلامی بین‌المللی

در این بخش به معرفی استانداردهای حسابداری و حسابرسی، تولیدات و خدمات و همچنین الزامات گزارش‌دهی خواهیم پرداخت.

^۱ risk based supervision framework

۹- استانداردهای حسابداری و حسابرسی

کلیه حسابها و صورت‌های مالی بانک اسلامی بین‌المللی باید مطابق با استانداردهای گزارش‌دهی مالی (FRS)^۱ منتشر شده از سوی هیأت استاندارد حسابداری مالزی (MASB)^۲ تهیه و نگهداری می‌گردد. در مواقعی که FRS پاسخگوی نیاز بانک نباشد، آنها می‌توانند از استانداردهای گزارش‌دهی مالی بین‌المللی (IFRS) استفاده نمایند. ذکر این نکته ضروری است که برای قراردادهای و معاملات مالی اسلامی که تحت پوشش FRS و IFRS قرار ندارند، بانک اسلامی بین‌المللی می‌تواند به رهنمودها و استانداردهای منتشر شده از سوی سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی (AAOIFI) مراجعه کند.

۱۰- تولیدات و خدمات

ارائه محصولات و خدمات توسط بانک اسلامی بین‌المللی از تاریخ دریافت اطلاعات محصول توسط بانک نگارای مالزی امکان‌پذیر بوده و شرایط کلی زیر باید قبل از ارائه محصول فراهم باشد:

- محصولات باید در محدوده مجاز کسب و کار تأیید شده توسط بانک نگارای مالزی باشد.
- بانک اسلامی بین‌المللی باید ظرفیت مدیریت ریسک‌های مرتبط با محصولات را مشتمل بر ظرفیت مالی برای حمایت خط تولید موجود و محصولات جدید را داشته باشد.
- در بانک‌های مذکور باید پایبندی به اصول مرتبط با رفتار منصفانه با مشتریان مشاهده گردد.

^۱ Financial Reporting Standards

^۲ Malaysian Accounting Standards Board

- بانک اسلامی بین‌المللی نباید آگاهانه به ارائه محصولی بپردازد که در دیگر کشورها ممنوع بوده و یا منجر به افزایش نگرانی‌های عمومی گردد.

۱۱- ساز و کار گزارش‌دهی

بانک اسلامی بین‌المللی باید کلیه اسناد گزارش‌دهی، دفاتر رسمی و مکاتبات مربوط به فعالیت‌های بانکی خود را به زبان انگلیسی و به واحد پولی رینگیت مالزی و دلار آمریکا، تهیه و صورت‌های مالی اولیه و حسابرسی خود را نیز باید به گروه نظارت بانکداری بانک نگارای مالزی ارائه دهند.

۱۲- تعاملات بانک‌های اسلامی با بانک‌های رایج (غیراسلامی)

بانک‌های اسلامی مؤسسات بسیار فعالی هستند که پیوسته در جست و جوی راه‌هایی برای سرمایه‌گذاری دارایی‌های خود در زمینه‌های مجاز بوده و برخی بانک‌های بزرگ دنیا نیز به چنین ظرفیت‌های تجاری توجه خاصی کرده‌اند. مؤسسات مختلفی در جهان از عقود اسلامی چون مباحه، اجاره به شرط تملیک و دیگر ابزارهای سرمایه‌گذاری استفاده می‌نمایند.

به‌طور کلی، ساده‌ترین همکاری میان بانک‌های اسلامی و مؤسسات رایج (غیراسلامی) در قالب مدیریت کوتاه‌مدت دارایی‌های اسلامی انجام می‌شود. اغلب مدیران صندوق‌های سرمایه‌گذاری و بانک‌های بازرگانی در لندن، پرتفوی عمده‌ای از دارایی‌های اسلامی را مدیریت می‌کنند.

ارائه مستقیم اعتبارات خرد به بازارهای خاورمیانه نوع دیگری از فعالیت‌های مؤسسات غیراسلامی بزرگ جهان به‌شمار می‌رود. در این میان، بانک انگلیسی کلینورت بنسون و گروه بانکی سوئیس هر دو صندوق‌های وجوه خرد اسلامی را

مدیریت می‌کنند و بانک‌های عربی در کشورهای اسلامی از اواخر سال ۱۹۸۰، بر ارائه دارایی‌های اسلامی تمرکز کرده‌اند. [۱۷]

با این اوصاف، بانک‌های اسلامی برای فعالیت در سطح بین‌المللی و انجام مراودات مالی با بانک‌های غیراسلامی (رایج) با چالش‌ها و مشکلاتی روبه‌رو هستند که شناسایی آنها از اهمیت قابل توجهی برخوردار می‌باشد.

۱۳- چالش‌های بین‌المللی شدن بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی

چالش‌ها و موانع پیش‌روی بانک‌های اسلامی برای حضور در عرصه بین‌المللی را می‌توان در قالب دو سطح درونی و بیرونی طبقه‌بندی نمود. چالش‌های درونی کشورهای اسلامی به سه بخش تقسیم می‌گردد. اول، نفوذ (توانایی) محدود ناظران و قانونگذاران بر معاملات و فعالیت‌های بانک‌های اسلامی اغلب کشورهای اسلامی منجر به شناسایی محدود سرمایه‌گذاران می‌شود. دوم، نقش محدود بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی در بازارهای پول و سرمایه که به محدودیت همگرایی در اقتصاد کلان کشورها می‌انجامد و سوم مربوط به کمبود قابل توجه نیروی انسانی و مدیران آموزش دیده و لایق در درون بانک‌های اسلامی است که سبب محدودیت در خدمات‌دهی به مشتریان می‌شود.

چالش‌های مربوط به خارج از کشورهای اسلامی نیز به سه بخش تقسیم می‌گردد. اول، وجود تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی می‌تواند منجر به کاهش معاملات و فعالیت‌های بانک‌های اسلامی در کشورهای غیرمسلمان گردد. دوم، ویژگی‌های مختلف معاملات بانک‌های اسلامی و پایه‌های مذهبی آنهاست که منجر به احتیاط مشتریان و افزوده شدن چالش‌های بیشتر برای بانک‌های اسلامی قبل از ترویج محصولات خود در سطح بین‌المللی می‌گردد. سوم اینکه، سرمایه محدود بانک‌های اسلامی در مقایسه با کل سرمایه نهادهای مالی کشورها منجر به کم‌رنگ شدن و شناسایی کمتر آنها توسط بانک‌های مرکزی می‌گردد. [۱۸]

۱-۱۳- ضعف چارچوب‌های شرعی

مسئله اختلاف‌های فقهی میان فقها در کشورهای مختلف اسلامی، از مشکلات انجام تعاملات میان بانک‌های اسلامی می‌باشد. به‌عنوان نمونه، بانکداری بدون ربای ایران براساس فقه امامیه استوار شده، در حالی که در سایر کشورهای اسلامی، بانکداری اسلامی براساس فقه اهل سنت شکل یافته است. فقه مورد عمل در مالزی، اندونزی و یمن شافعی در پاکستان، ترکیه و افغانستان حنفی و در عربستان و کشورهای حاشیه خلیج فارس عمدتاً حنبلی است [۱۹]. از این‌رو، برخی از مراجع عقد خاصی را مشروع می‌دانند و در مقابل، برخی دیگر آنرا جایز نمی‌دانند و این خود می‌تواند زمینه‌های ایجاد اختلاف میان اعضای کمیته‌های فقهی مؤسسه یا کمیته‌های فقهی در مؤسسات گوناگون را فراهم آورد. همچنین، مخاطبان بانک، از جمله سپرده‌گذاران و مشتریان، از مراجع مختلفی تقلید می‌کنند که می‌تواند وظیفه کمیته فقهی را سخت نماید. [۲۰]

۲-۱۳- عدم وجود چارچوب قانونی و نظارتی واحد

چالش‌های قانونی و نظارتی منطبق بر شریعت میان کشورهای اسلامی، از جمله مواردی است که باید توجه ویژه‌ای به آن شود. متأسفانه در اکثر کشورهای اسلامی و غیراسلامی، مصوبه قانونی و مقرراتی ویژه‌ای برای اداره بانک‌های اسلامی وجود ندارد. در این میان، معدود کشورهایی چون مالزی، سودان، اندونزی و پاکستان اقدامات و تلاش‌های قابل توجهی برای تنظیم مقررات و قوانین خاص برای بانک‌های اسلامی در کنار بانک‌های متعارف انجام نموده‌اند. [۲۱]

علاوه بر اهمیت ایجاد چارچوب قانونی برای بانک‌های اسلامی، نقش هیأت‌های نظارتی شرعی (SSB) و ایجاد نظام حاکمیتی مشخص برای این شوراها در کشورهای اسلامی، از اهمیت قابل توجهی برخوردار می‌باشد. به‌طور کلی، روش‌های مختلفی برای نظارت هیأت‌ها و مشاوران شریعت در بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی وجود

دارد. برای نمونه، در کشورهایی چون کویت و اردن صلاحیت و ترکیب اعضای هیأت نظارتی از لحاظ قانونی مشخص شده است و در برخی کشورها هنوز نسبت میزان اهمیت رأی این اعضاء شفاف نمی‌باشد. با این اوصاف، به نظر می‌رسد که ایجاد ساختار نظارت شرعی، هماهنگ مطلوبیت بیشتری برای پیشگامان این صنعت و رشد نظام مالی اسلامی خواهد داشت. این در حالی است که چنین ساختار نظارت شرعی به طور خاص در مالزی، سودان و پاکستان عملیاتی گشته و توانسته تنگناهای مشاوران و متخصصان شرعی را از لحاظ کمی و کیفی برطرف نماید. [۲۲]

۳-۱۳- ضعف چارچوب‌های نهادی و محدودیت در استانداردسازی عملیات بانکی

در صنعت مالی کلیه کشورها، نهادهای نظارتی و قانونگذار نقش قابل توجهی را در شناسایی و کنترل معاملات و اجرای سیاست‌های مالی کشور ایفا می‌کنند. به‌طور کلی، در دنیای بانکداری رعایت استانداردهای تعریف شده بین‌المللی و یکسان‌سازی استانداردهای چارچوب‌های نهادی از طریق همکاری‌های بین‌المللی مؤسسات مالی اسلامی، بسیار مهم و قابل توجه است.

سازمان حسابرسی و حسابداری مؤسسات مالی اسلامی، به‌عنوان اولین شبکه نظارتی اسلامی در سال ۱۹۹۱ با هدف انتشار استانداردهای حسابرسی و حسابداری، حاکمیتی و شریعت برای بانک‌های اسلامی مطابق با استانداردهای گزارش‌دهی مالی بین‌المللی (IFRS) تأسیس گردید. [۲۳]

در سال ۲۰۰۳، هیأت خدمات مالی اسلامی (IFSB) به‌عنوان نهاد تنظیم‌کننده استانداردهای بین‌المللی به‌دنبال ایجاد سلامت و ثبات صنعت خدمات مالی اسلامی شامل بانک، بازار سرمایه و بیمه می‌باشد. هدف اصلی این هیأت، معرفی استانداردهای جدید یا تطبیق با استانداردهای موجود بین‌المللی و سازگار با

شریعت است. در سال ۲۰۰۱، بازار مالی اسلامی بین‌المللی^۱ با تلاش جمعی از بانک‌های مرکزی و نمایندگان پولی ۶ کشور جهان از جمله بحرین، برونی، اندونزی، مالزی، سودان و عربستان به‌منظور تسهیل بازارهای ثانویه ابزارهای اسلامی ایجاد گردید. بانک مرکزی بحرین در سال ۲۰۰۵ نیز مرکز مدیریت نقدینگی را با هدف ایجاد بازار ثانویه برای خریداران اوراق اسلامی (صکوک) تأسیس نمود. این مرکز، نقش مهمی در ایجاد بازار بین‌بانکی فعال و افزایش مدیریت کوتاه‌مدت نقدینگی نهادهای مالی اسلامی ایفا می‌نماید. علاوه بر این، مؤسسه بین‌المللی رتبه‌بندی اسلامی^۲ نیز در بحرین در سال ۲۰۰۵، به‌منظور توسعه بازارهای مالی بین‌المللی راه‌اندازی شد که با ارزیابی پروفایل ریسک بنگاه‌ها و ابزارهای موجود برای تصمیمات سرمایه‌گذاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین ایجاد مجمع عمومی نهادهای مالی و بانک‌های اسلامی^۳ در سال ۲۰۰۱ در کشور بحرین توانست نقش مهمی در توسعه و مدیریت پایگاه اختصاصی گسترده بانک‌های اسلامی (اطلاعات مالی و اجرایی از سال ۱۹۹۸) داشته باشد. در حال حاضر، این مجمع به‌عنوان یکی از منابع قابل قبول اطلاعات بانک‌های اسلامی در سطح جهانی در نظر گرفته می‌شود.

در این راستا، به‌رغم رشد قابل توجه نهادهای قانونگذار به‌شرح پیشگفته، اما هنوز وجود برخی محدودیت‌ها باعث بی‌میلی سرمایه‌گذاران برای اعتماد به بانک‌های اسلامی در مقابل بنگاه‌های مالی متعارف شده است. به‌عنوان نمونه، استانداردهای AAOIFI به‌عنوان دستورالعمل تنها در ۶ کشور (بحرین، سودان، مالزی، قطر، عربستان سعودی و دبی) از ۵۷ کشور عضو OIC مورد استفاده قرار می‌گیرد. هیأت خدمات مالی اسلامی، از قدرت کافی برای تعمیم استانداردهای

^۱ International Islamic Financial Market (IIFM)

^۲ The Islamic International Rating Agency (IIRA)

^۳ General Council for Islamic Banks and Financial Institutions (CIBAFI)

خود مانند سایر استانداردهای حسابداری (IFRS) ندارد. دسترسی به بازار مالی بین‌المللی اسلامی همچنان در میان کشورهای اسلامی محدود بوده و مرکز مدیریت نقدینگی توسط بازار مرکزی بحرین کنترل می‌شود و توانایی گرفتن تصمیمات مستقل را ندارد. لذا کلیه این محدودیت‌ها باعث عدم شناسایی این بازارها و صنعت خدمات مالی اسلامی از سمت سرمایه‌گذاران می‌شود.

۴-۱۳- فقدان بازار ثانویه فعال (محدودیت در بازار پول و سرمایه)

بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی برای مشارکت و مداخله در بازارهای پول و سرمایه با محدودیت روبه‌رو هستند. نهادهای مالی اسلامی به دلیل وجود مقررات و قوانین شریعت، نمی‌توانند به مبادله و تجارت سهام و اوراق شرکت‌هایی اقدام نمایند که درآمدهای خود را از طریق فعالیت‌های ممنوعه توسط اسلام از قبیل الکل، خوک و غیره کسب نموده‌اند. بنابراین، آنها برای جایگزین این فعالیت‌ها، محصولات جدیدی از قبیل قرارداد مرابحه، تورق و جعله معرفی نموده‌اند. از سوی دیگر، ابزارهای محدود موجود برای مدیریت نقدینگی و عدم دسترسی به بازار ثانویه فعال منجر به افزایش موانع پیش روی بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی برای پیوستن به بازارهای مالی می‌گردد. به طوری که به‌رغم مزایای اوراق بهادار در بانکداری اسلامی، سرمایه‌گذاران بین‌المللی به دلیل تنوع در ویژگی‌ها و معاملات و گاهاً وجود برخی قوانین (نظام مالیاتی) نسبت به معامله صکوک اسلامی محتاطانه عمل می‌کنند. [۲۴]

۵-۱۳- چالش توسعه منابع انسانی

آموزش و پرورش سرمایه انسانی، امری مهم در رشد درونی بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی به‌شمار می‌رود. پایین بودن سطح دانش حرفه‌ای و توان کارشناسی

نهادهای مالی اسلامی (متخصصان شرعی) نقش مهمی در ایجاد محدودیت برای سرویس‌دهی به مشتریان می‌شود.

۶-۱۳- سد فرهنگی، اقتصادی و سیاسی

از چالش‌های ملموس پیش‌روی بانک‌های اسلامی، ایجاد تعامل و ارتباط میان مسلمانان و غیرمسلمانان جهان به‌صورت عام و میان بانک‌های اسلامی و متعارف به‌طور خاص می‌باشد. بنابراین، تفاوت در فرهنگ و مذهب باعث ایجاد سد فرهنگی برای بین‌المللی‌شدن بانک‌ها و نهادهای اسلامی می‌شود. در مقیاس جهانی، کشورهای اسلامی با چالش اقتصادی مواجه هستند. مجموع تولید ناخالص داخلی این کشورها کمتر از ۲۵ درصد GDP آمریکا (سال ۲۰۱۵) است. از این‌رو، تأثیر موقعیت اقتصادی بر رشد بلندمدت بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی، نفوذ به خارج از مرزها و کشورهای با GDP بالا را با چالش روبه‌رو می‌سازد. علاوه بر این، در غرب تمایلی به پذیرش دیدگاه‌های برخاسته از کشورهای اسلامی را ندارند که ممکن است منجر به افزایش قدرت سیاسی در این کشورها شود. در واقع، تصورات تحریف شده از اسلام در کشورهای غربی، از چالش‌های پیش‌روی بانک‌های اسلامی برای نفوذ به خارج از مرزها به‌شمار می‌رود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جهانی‌شدن از جنبه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و مالی بر زندگی ما تأثیر می‌گذارد. جنبه‌های مثبت جهانی شدن انتقال فناوری و سرمایه انسانی میان کشورها است و جنبه منفی آن عدم توانایی دولت در کنترل اقتصاد و تعیین جریان سرمایه می‌باشد. در حال حاضر، بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی در کشورهای مسلمان و برخی از کشورهای اروپایی و امریکایی در حال فعالیت می‌باشند که به‌رغم فرصت‌های موجود برای رشد بانکداری اسلامی، چالش‌هایی

پیشروی توسعه این صنعت وجود دارد که شناسایی آنها از اهمیت قابل توجهی برخوردار می‌باشد. لذا با توجه به اهمیت موضوع، در این مقاله، چالش‌های موجود مورد بررسی و شناسایی قرار گرفت. در سطح داخلی، تمایل بیشتر سرمایه‌گذاران به نظام بانکداری متعارف، محدودیت همکاری و تعامل بانک‌های اسلامی در بازارهای پول و سرمایه به واسطه وجود هیأت نظارتی شریعت و عدم توانایی جذب مشتریان جدید با توجه به ویژگی‌های خدمات مالی اسلامی از جمله چالش‌ها به‌شمار می‌رود.

علاوه بر این، عدم وجود نظام مقرراتی جامع در بانک‌های اسلامی برای ایجاد یکپارچگی در تولیدات و معاملات مالی اسلامی از قبیل انتشار و مبادله صکوک، از چالش‌های موجود می‌باشد. در سطح بین‌المللی نیز، عدم وجود همکاری و تعامل میان بانک‌ها و نهادهای مالی اسلامی و دیگر فعالان موجود در بازارهای مالی باعث ایجاد شکاف و عدم شناخت کافی از تولیدات و خدمات بانکداری اسلامی توسط مشتریان و از سوی دیگر بانک‌های مرکزی کشورهای مختلف می‌شود. از این‌رو، بررسی چارچوب قانونی و مقرراتی در کشورهای مختلف و استانداردسازی به‌منظور تسهیل در روابط و معاملات مالی بانک‌های اسلامی در سطح بین‌المللی از اهمیت زیادی برخوردار است.

با توجه به فرصت‌های موجود برای رشد بانکداری اسلامی و همچنین چالش‌های پیشروی توسعه این صنعت، راهکارهای ذیل در حوزه‌های مختلف برای تعامل بیشتر با بانکداری بین‌الملل پیشنهاد می‌گردد:

۱- استانداردسازی عملیات بانکی و هماهنگی در استانداردهای شریعت مطابق با سازمان‌های AAOIFI، IFSB و بازل برای توسعه روابط بین‌المللی در درون بانک‌های اسلامی و بانک‌های خارجی

۲- ضرورت اجرایی نمودن استانداردهای قانونی و نظارتی

۳- ضرورت شکل‌گیری دیپلماسی فعال خارجی در کشورهای اسلامی با تمرکز بر ارتقا و توسعه محاورات جهانی برای تسهیل در رفع سدها و موانع فرهنگی، سیاسی و اقتصادی

۴- توسعه آموزش و پژوهش و ایجاد برنامه آموزشی گسترده در حوزه معرفی تولیدات مالی اسلامی برای کمک به سرمایه‌گذاران جهانی

کتابنامه

الف. فارسی و انگلیسی

- 1- Hellmann, T and Murdock, K and Stiglitz, J, (2000): *Liberalization, Moral Hazard in Banking and Prudential Regulation: Are Capital Requirments Enough?*, American Economic Review, Vol 90, Issue 1.
- 2- Kaminsky, G and Shmukler, S (2002): *Short-Run Pain, Long-Run Gain: The Effects of Financial Liberalization*, The World Bank working paper, No: 2912, Washington, DC.
- 3- El-Issa, N, (2002): *Globalization of Financial Markets: Its Development, Indicators and Effects*, Dept. of Banking and Finance, College of Economics and Administrative Sciences. Amman University Amman, Jordan.
- 4- El-Gamal, M, (1998): *Can Islamic Banking Survive: A Micro – evolutionary Perspective*, Islamic Economic Studies, Vol. 5, no. 1, 2. pp. 1-22.
- 5- Errico & Farahbaksh (1998): *Islamic Banking: Issues in Prudential Regulations & Supervision*, IMF working Paper WP/98/30, Washing, D.C: International Money Fund (IMF).
- 6- Mohammed Ali, A. (2002): *The State and Future of Islamic Banking on the World Economic Scene*. The occasion of the luncheon co-hosted by the Arab Bankers Association of North America, Wishington D.C. PP 12-13.
- 7- Sundararjan, V and Errico, L (2002): *Islamic Financial Institutions and Products in the Global Financial System: Key Issues in Risk Management and Challenges A head*, n, IMF working paper WP/01/192. Washington, D.C: International Money Fund (IMF).
- 8- Al-Ajlouni, A, (2007): *Developing Strategies for Islamic Banks to Face the Future Challenges of Financial Globalization*, Proceedings of the 2nd Islamic Conference (iECONS2007) Organized by Faculty of Economics and Muamalat, Islamic Science University of Malaysia.

- 9- Durán, J. & García-López, M (2012): *The Internationalization of Islamic Banking and Finance*, International Journal of Business and Management; Vol. 7, No. 13.
- ۱۰- صالح آبادی، علی و نجفی، مهدی (۱۳۸۴): *اصول و مبانی بازارهای مالی اسلامی*، دفتر مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی. تهران: سازمان بورس و اوراق بهادار.
- ۱۱- محرابی، لیلا (۱۳۹۵): *رتبه‌بندی مؤسسات مالی اسلامی برتر جهان در سال ۲۰۱۵*، گزارش پژوهشی، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ج.ا.ا.
- 12- Mohamed El-Gawady, Z. (2006): *Possibility of Cooperation between Islamic Banks and Conventional Banks*, Faculty of Business & Economics, Misr University for Science and Technology, Giza – Egypt.
- ۱۳- سایت بانک مرکزی مالزی،
http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_publication_catalogue&pg
- ۱۴- محرابی، لیلا. (۱۳۹۴): *بررسی روند توسعه یافتگی و عملکرد نظام بانکداری اسلامی کشور مالزی*، مجموعه مقالات بیست و ششمین همایش بانکداری اسلامی. تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران.
- 15- Guidelines on International Islamic Bank (2008): *Bank Negara Malaysia (BNM)*.
http://www.bnm.gov.my/guidelines/01_banking/04_prudential_stds/25_int_islamic_bank2.pdf.
- 16- Faiz Azmi, M (2010): *International Islamic banking*, Working paper at the MIFC, Malaysia.
- 17- Babikir Ahmad, O. (2006): *Islamic Banking in Practice*, Paper presented at the International Course on: Principles and Practices of Islamic Economics and Banking, IDB. Baku, Azerbaijan, p.15.

- 18- Nathan Garas, S. (2007): *Internationalization of Islamic Financial Institution*, University of St. Gallen, Manama, Kingdom of Bahrain.
- 19- <http://www.islamic-banking.com/islamic-jurisprudence.aspx>
- ۲۰- میسمی، حسین، موسویان، سیدعباس و دیگران (۱۳۹۱): *تحلیل و مقایسه تجربه قانونگذاری و نظارت بر اجرای بانکداری اسلامی در سایر کشورها*، مطالعات اقتصاد اسلامی، سال ۴، شماره ۲.
- 21- Iqbal, Z & Mirakhor, A (2002): *Development of Islamic Financial Institutions and Challenges Ahead*, Euromoney Books, London, UK.
- 22- Grais, W & Pellegrini, M (2006): *Corporate Governance in Institutions Offering Islamic Financial services*, World Banks Policy Research Working Paper No. 4052. Washington, D.C.
- 23- Thomas, A., Cox, S. & Kraty, B. (2005): *Structuring Islamic finance transactions*, London: Euromoney Books. P. 207.
- 24- Ahmad, S., Pradhan, H. K. & Ahmad, I. (2005): *Islamic banking and financial systems: Future strategies facing the challenges towards market leadership*, Paper presented to Union of Arab Banks in Beirut: Lebanon.